

Dr hab. Irena Pilch
Instytut Psychologii
Uniwersytet Śląski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Marty Bodeckiej-Zych

pt. „*Poznawcze, osobowościowe i relacyjne czynniki związane z wrogimi atrybucjami*”

napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Zajenkowskiej

Kwestia uwarunkowań agresji stanowi ważny temat zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia. Marta Bodecka-Zych podejmuje to zagadnienie w swojej rozprawie doktorskiej, koncentrując się na tzw. wrogich atrybucjach, czyli przypisywaniu partnerowi interakcji wrogich zamiarów, które z kolei prowadzić mogą do zachowań agresywnych.

Mgr Marta Bodecka-Zych przedstawiła do oceny pracę doktorską w postaci cyklu siedmiu artykułów powiązanych tematycznie, opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych. Praca zawiera: stronę tytułową, oświadczenia autora i promotora, streszczenia w języku polskim i angielskim, spis treści, wykaz artykułów tworzących cykl (s. 10), autoreferat (s. 11-43) – omówienie projektu zawierające wprowadzenie teoretyczne, cel badań własnych, najważniejsze wyniki badań własnych z odniesieniem do poszczególnych artykułów, bibliografię, a także teksty oryginalnych artykułów tworzących cykl. Na końcu umieszczono oświadczenia współautorów, którzy określili charakter udziału oraz procentowy wkład w dzieło (wkład własny oraz wkład Doktorantki).

Sześć prac cyklu to prace empiryczne, natomiast jedna (artykuł nr 7) ma charakter teoretyczno-instruktażowy. Sześć artykułów empirycznych opublikowano w języku angielskim, w czasopismach zagranicznych o dużym zasięgu i uznanej renomie (IF od 1.64 do 4.13). Siódmy artykuł opublikowany został w polskim czasopiśmie „Psychologia Wychowawcza” (40 p. MEiN). Wszystkie prace zostały opublikowane w latach 2021-22.

Wszystkie artykuły tworzące cykl powstały we współautorstwie. W tym przypadku szczególnie istotne jest określenie wkładu Autorki w przedstawione do oceny dzieła. Mgr Marta Bodecka-Zych jest pierwszym autorem w przypadku trzech artykułów empirycznych (artykuły nr 3, 5, 6) oraz artykułu teoretycznego (nr 7). Na podstawie oświadczeń współautorów stwierdzić można, że Doktorantka miała dominujący wkład w te prace (procentowo odpowiednio: 70%, 70%, 80%, 80%). Deklarowany wkład w pozostałe trzy wieloautorskie artykuły (nr 1, 2, 4) był niewielki (10%, 20%, 20%). Z tego względu w ocenie rozprawy mgr Marty Bodeckiej-Zych będę koncentrować się przede wszystkim na czterech pracach, w przypadku których jej osobisty wkład jest dominujący, dzięki czemu możliwa będzie ocena efektów jej samodzielnej pracy badawczej. Rozpocznę od obszerniejszego omówienia artykułów, w przypadku których wkład Doktorantki w ich powstanie był znaczący, następnie krótko ustosunkuję się do pozostałych artykułów tworzących cykl, oraz do części rozprawy stanowiącej syntezę (autoreferatu).

Wśród czterech prac, w przypadku których Doktorantka jest wiodącym autorem, artykuły 5 i 6 dotyczą bezpośrednio problematyki potencjalnych uwarunkowań wrogich atrybucji, stąd oceniam je jako kluczowe dla projektu doktorskiego.

Artykuł 5. Bodecka-Zych, M., Jonason, P. K., & Zajenkowska, A. (2021). Hostile attribution biases in vulnerable narcissists depends on the socio-relational context. *Journal of Individual Differences*, 43(2), 70-78.

W dwóch grupach: klinicznej (N=74) i nieklinicznej (N=153) badano związek narcyzmu z wrogimi atrybucjami, i ta część pracy, zgodnie z oświadczeniem autorów, stanowiła replikację poprzednich badań. Jednocześnie sprawdzano, czy kontekst społeczno-relacyjny oraz ambiwalencja sytuacji będą oddziaływały na ten związek. W ocenianym badaniu pomyślnie dokonano replikacji badania opisującego pozytywną relację narcyzmu wrażliwego (lecz nie wielkościowego) z wrogimi atrybucjami. Co istotne, wykazano także, iż w sytuacji wieloznacznej narcyzm wrażliwy jest związany z przypisywaniem silniejszych wrogich intencji osobom, z którymi podmiot nie był w bliskiej relacji. Wynik kolejnego zadania (polegającego na ocenie do jakiego stopnia ukazana na każdym z obrazków szkoda była intencjonalna) pokazał, że narcyzm wrażliwy był silniej związany z przypisywaniem wrogich intencji w sytuacjach „przypadkowych” (czyli wtedy, gdy wrogi zamiar nie był w rzeczywistości uwidoczniiony na obrazku) niż w sytuacjach „wrogich” lub „ambiwalentnych”. Wyniki opisywanego badania są interesujące, także z punktu widzenia badacza

zainteresowanego różnicowaniem pomiędzy odmiennymi rodzajami osobowości narcystycznej.

Artykuł 6. Bodecka-Zych, M., Zajenkowska, A., & Lawrence, C. (2022). Dad, are they laughing at me? Fathers' vulnerable narcissism and sons' hostile attributions. *Personality and Individual Differences*, 192, 111582.

W kolejnym artykule badano związki tendencji do dokonywania wrogich atrybucji u ojców i ich synów w kontekście narcyzmu. Badanie przeprowadzono w grupie składającej się z 77 diad. Hipoteza sugerująca pozytywną relację między elementami wrogich atrybucji ojców i ich synów nie została potwierdzona, jednak uzyskano zależności pomiędzy narcyzmem wrażliwym ojców a nasileniem elementów wrogich atrybucji ich synów w niejednoznacznych sytuacjach. Dodatkową wartością tej pracy stanowi narzędzie własne przygotowane przez Autorkę, służące do badania tendencji do wrogich atrybucji, dzięki czemu ojcowie i dzieci interpretowali te same sytuacje społeczne. Uzyskany wynik jest interesujący i zachęca do badania znaczenia relacji ojciec-syn, także w kontekście cech rodzica, dla nabywania tendencji do wrogich atrybucji.

W autoreferacie Autorka opisuje także wyniki kolejnego, nieopublikowanego jeszcze badania, będącego kontynuacją badania 6. To nowe badanie wykazało rolę podobieństwa ojciec-syn jako czynnika moderującego związek pomiędzy wrogimi atrybucjami ojca i syna. Wyniki te były prezentowane na konferencji międzynarodowej.

Artykuł 3. Bodecka-Zych, M., Zajenkowska, A., & Bower Russa, M. (2022). Sex Differences in Inmates: Anger, Sensitivity to Provocation and Family History of Imprisonment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 66(12), 1327-1342.

W badaniu nr 3 porównywano czynniki definiowane jako osobowościowe: poziom gniewu-cechy i wrażliwość na prowokację, oraz dodatkowo historię uwięzienia rodzin osób badanych, w grupach osób osadzonych (61 kobiet i 62 mężczyzn) i osób z populacji ogólnej (60 kobiet i 58 mężczyzn). Generalnie wyniki nie były zgodne z oczekiwaniami. Kobiety (także te z grupy kontrolnej) miały wyższą wrażliwość na prowokację niż mężczyźni a osoby z populacji ogólnej deklarowały wyższy poziom gniewu niż osadzeni (co można tłumaczyć chęcią przedstawienia się w jak najlepszym świetle, co słusznie zauważa Autorka).

Według deklaracji Autorki, miejsce tego artykułu w projekcie wynikało z faktu powiązania badanych konstruktów o charakterze dyspozycyjnym (gniew-cecha oraz wrażliwość na prowokację) z centralnym konstruktem projektu – wrogimi atrybucjami.

Jednak w artykule nr 3 nie dyskutowano takich powiązań a wrogie atrybucje są wspomniane jedynie w kontekście historii rodziny (a konkretnie – posiadania wśród krewnych osób z historią pobytu w więzieniu). Autorka podkreśla, że gniew-cecha i podatność na prowokację wiążą się z tendencją do zachowań agresywnych, niemniej jednak głównym deklarowanym problemem tego artykułu jest oszacowanie znaczenia badanych zmiennych jako możliwych czynników ryzyka dla uwięzienia. Reasumując, związek prezentowanego w tym artykule badania z tematem projektu doktorskiego jest słaby.

Artykuł 7. Bodecka, M., Jakubowska, A., & Zajenkowska, A. (2021). Warsztat psychoedukacyjny z elementami mentalizacji i jego rola w redukowaniu wrogości wśród osób osadzonych. *Psychologia Wychowawcza*, 62(20), 101-115.

Artykuł nr 7 ma odmienną formę, nie jest bowiem raportem z badań, lecz tekstem opisującym teoretyczne podstawy i przebieg treningu psychoedukacyjnego z elementami mentalizacji, pierwotnie przeznaczonego dla osób z zaburzeniami osobowości, a obecnie wykorzystywanego w pracy z osobami osadzonymi. Warsztat ten, poprzez poprawę zdolności do mentalizacji, czyli umiejętności dostrzegania i rozumienia stanów psychicznych, może przyczynić się do ograniczenia wrogich atrybucji, a więc także agresji. Artykuł ten pokazuje efekty praktycznych zainteresowań Doktorantki, mocno związanych z jej zainteresowaniami badawczymi i z pewnością przyczyni się do szerszego wykorzystania prezentowanej metody oddziaływania.

Artykuł 1. Gehrer, N. A., Zajenkowska, A., Bodecka, M., & Schönenberg, M. (2021). Attention orienting to the eyes in violent female and male offenders: An eye-tracking study. *Biological Psychology*, 163, 108136.

Artykuł 2. Zajenkowska, A. M., Bodecka, M., Duda, E., & Lawrence, C. (2022). Reduced attention toward faces, intentionality and blame ascription in violent offenders and community-based adults: Evidence from an eye-tracking study. *Aggressive Behavior*, 48(2), 264-274.

Spośród pozostałych trzech artykułów włączonych do cyklu, dwa pierwsze (artykuł 1 i 2) prezentują zaawansowane technicznie badania z użyciem eye-trackera, realizowane w dwóch grupach: osób osadzonych oraz osób z populacji ogólnej, kobiet i mężczyzn. Pierwsze z badań dotyczy różnic pomiędzy osobami osadzonymi oraz osobami z populacji ogólnej w koncentracji uwagi na rejonie oczu osoby bodźcowej (przedstawionej na fotografii) w trakcie zadania polegającego na rozpoznawaniu emocji. Takie różnice zostały wykazane. Z kolei w badaniu ujętym w artykule nr 2 opisano różnice pomiędzy podobnie dobranymi grupami w

zakresie skupienia uwagi na twarzach par osób przedstawionych na rysunkach w sytuacjach niejednoznacznych, w których jedna z przedstawionych osób doznaje krzywdy. Badani dokonywali ocen, które były wskaźnikami wrogich atrybucji. Tak więc w tej pracy, w przeciwieństwie do pracy poprzedniej, główny przedmiot zainteresowania ocenianego projektu doktorskiego (tj. wrogie atrybucje) był obecny jako jedna z badanych zmiennych. Warto wspomnieć, że Autorzy zaproponowali w artykule nowy wskaźnik wrogich atrybucji.

Artykuł 4. Zajenkowska, A., Bodecka-Zych, M., Gehrler, N., Krejtz, K., Lawrence, C., Schoenberg, M., & Jusyte, A. (2022). Gender differences in sensitivity to provocation and hostile attribution bias toward ambiguous facial cues in violent offenders and community-based adults. *Motivation and Emotion*, 1-10.

W pracy nr 4 sprawdzano czy wrażliwość na prowokację jest predyktorem tendencji do interpretowania niejednoznacznych ekspresji emocjonalnych jako rozgniewanych, co interpretowano jako wskaźnik wrogich atrybucji, oraz czy płeć osoby badanej i osoby bodźcowej moderują tę relację. Postulowana zależność została potwierdzona, jednak jedynie w przypadku niektórych konfiguracji płci (osoby badanej i osoby bodźcowej).

Ocena badań tworzących cykl

Artykuły empiryczne tworzące cykl zostały poddane wiarygodnej procedurze recenzyjnej, po czym zostały opublikowane w renomowanych czasopismach. Prace te cechuje wysoki poziom merytoryczny i techniczny. Wyniki prezentowanych badań są wartościowe, wprowadzają nowe treści, przyczyniają się do lepszego zrozumienia uwarunkowań agresywnego zachowania i ułatwiają tworzenie programów korekcyjnych. Badania były przeprowadzane m.in. na próbach osób osadzonych, co stanowi dużą wartość. Docenić należy wysiłek związany z prowadzeniem badań w zakładach karnych. Jednocześnie badania tego rodzaju są źródłem licznych ograniczeń wynikających ze specyfiki próby, które jednak zostały rzetelnie omówione w każdym z artykułów.

Ocena autoreferatu

Omówienie projektu poprzedzające oryginalne artykuły miało na celu systematyzację treści prezentowanych w artykułach i połączenie ich w spójną całość, zgodną z tematem rozprawy. Moim zdaniem, cel ten udało się zrealizować jedynie częściowo, mimo widocznego zaangażowania Autorki. Jako konstrukt centralny wskazane zostały wrogie atrybucje, będące „...jednym z najważniejszych czynników wyjaśniających różnice indywidualne w częstotliwości i nasileniu reaktywnych zachowań agresywnych” (s. 11). Cele

pracy zdefiniowano bardzo klarownie jako (1) poszukiwanie poznawczych, osobowościowych i relacyjnych korelatów wrogich atrybucji oraz (2) określenie roli innych, wybranych zmiennych „...w relacji pomiędzy tymi czynnikami a wrogimi atrybucjami” (s. 12). Wydaje się więc, że główny konstrukt (wrogie atrybucje) powinien pojawić się w każdej z prac cyklu, gdyż w innym wypadku określenie korelacji jest niemożliwe. Tak się jednak nie stało.

Jako podłoże teoretyczne cyklu zaprezentowano dwa modele: ogólny model agresji oraz teorię przetwarzania informacji społecznych. Są to dobrze dobrane teorie, jednak nie zawsze znajdują one bezpośrednie odzwierciedlenie w celach badawczych poszczególnych prac. Nie jestem przekonana, czy przywołanie tych teorii w autoreferacie jest niezbędne dla zrozumienia podstaw teoretycznych projektu, czy też raczej użyte zostały post factum w celu znalezienia wspólnego mianownika dla wybranych prac. Ponieważ wywiedziony z teorii model badawczy nie do końca przystaje do prezentowanych prac, w przypadku niektórych części autoreferatu widać rozbieżność pomiędzy deklarowaną a faktyczną tematyką badań. I tak np. część 4.1, zatytułowana „Poznawcze korelaty wrogich atrybucji”, odwołuje się do badań własnych, które takich korelacji nie opisują. Z kolei rola narcyzmu – zmiennej osobowościowej – jest w całości opisana w podrozdziale „Relacyjne korelaty wrogich atrybucji”, choć wydaje się, że należałoby o niej wspomnieć w podrozdziale „Osobowościowe korelaty wrogich atrybucji”.

Podsumowanie

W mojej opinii włączenie do cyklu prac trzech artykułów, w przypadku których wkład Doktorantki był niewielki, nie było konieczne. Moja uwaga dotyczy szczególnie artykułu nr 1, w przypadku którego związku prezentowanego w nim badania z tematem cyklu („...czynniki związane z wrogimi atrybucjami”) są, moim zdaniem, bardzo słabe. Niezależnie od tego, włączenie do ocenianego cyklu artykułów tak różnorodnych i nie zawsze dotyczących bezpośrednio badanego zjawiska określonego w temacie, sprawiło, że zrozumienie powiązań pomiędzy częściami cyklu było niełatwym zadaniem. Chcę jednak podkreślić, że pozostałe cztery artykuły, w przypadku których Doktorantka była wiodącym badaczem, wykazują w sposób niebudzący moich wątpliwości jej wiedzę merytoryczną w wybranym temacie. Wśród tych czterech artykułów, trzy prace empiryczne świadczą o Jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zauważania problemów naukowych i ich rozwiązywania. Na tej podstawie formułuję poniższą konkluzję.

Konkluzja

Stwierdzam, że praca doktorska mgr Marty Bodeckiej-Zych pt. „Poznawcze, osobowościowe i relacyjne czynniki związane z wrogimi atrybucjami” odpowiada warunkom określonym w art.187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.). Wnoszę więc o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katowice, 8. 03.2023